

Imre Flóra

Babits és Horatius

A kérdés, amelyet az alábbiakban vizsgálni fogok, az, hogy hogyan alakul Babits Mihály, a költő és klasszika-filológus Horatius-képe két szimbolikusan tekinthető, általa adott cím között: „*In Horatium*” és „*Horatius nem halt meg*”.*

Ellenszenves

Érdekes és talán jellemző a 19. század második felére az a lényegében romantikus alapon álló vélekedés, amelyet Ponori-Thewrewk Emil fejt ki *Horatius és a görög lyrikusok* című munkájában:

Heine korában, a múlt század végén Horatiust a világ egyik legnagyobb lyrikusának tartották és túlbecsülték. Később aztán, hogy tüzetesen foglalkoztak a klasszikussal, hogy bizony akárhány dolog van benne, ami nem méltó egy elsőrangú lyrikushoz. [...] Az ódákat, a melyeket 35 éves korában kezdett írni, szintén görög mestereket követ [...] Ezek tüntetik ki leginkább írói sajátosságait. Nem a pezsgő lelkesültség, nem a phantasia szülte ezeket, a mint a világ első lyrikusainál tapasztaljuk, hanem a reflexio, az élet kérdései felett való elmélkedések, a melyek szellemi érettségre, éles megfontoló tehetségre mutatnak. Formájuk tiszta, átlátszó, arányos szerkezete trichotomatikus, azaz egyegy költemény 3 részre oszlik. Ódáinak árnyoldalát képezi, hogy mondva-csináltak, hidegen hagynak, de ott hol a költő lelkesültségének adnak kifejezést, ahol ösztönszerűleg fog lantot, valódi szépségre emelkednek.¹

Ponori-Thewrewk láthatóan a romantikus eredetiség-mítosz (és a hegelianus líra-elmélet) jegyében ítéli meg Horatius költészetét, és ebből a szempontból helyezi a görög költészet mögé.

A fiatal Babitsra valószínűleg erőteljes hatással lehetett egyetemi tanárának véleménye. Életrajzi visszaemlékezésekből tudjuk, hogy Babits már gimnazista korában nagyon szívesen foglalkozott a latin nyelvű szövegekkel, sőt, éppen Horatius fordításában sokat segített osztálytársainak, gyakran magyarázatokat fűzött a számukra nehezebben érthető szövegrészekhez.² Később ő maga is utal erre a *Nyugatban* megjelent Könyvről könyvre sorozatban írt cikkeiben: „Nekem vakáció ha latint vagy görögöt olvasok; kiszökni ebből a modern világból egy másik, szintén otthonos,

* A jelen tanulmány az NKFI 124232 sz. pályázat támogatásával készült.

- 1 Ponori-Thewrewk Emil, *Horatius és a görög lyrikusok*, kiad. Incze József, Bp., 1890, 55., 59–60. Ponori-Thewrewk szövegét *Babits Mihály összes versei [Kritikai kiadás] I. [1890-1905]*, ed. Somogyi Ágnes, jegyz., magy. Hafner Zoltán, előszó Kelevéz Ágnes, Argumentum, Bp., 2017) idézem. „A hivatkozott Heine természetesen nem a német költő, hanem Christian Gottlob Heyne [1729-1812] nyelvész, klasszika-filológus, a göttingeni egyetem tanára.” [292.]
- 2 Belia György, *Babits Mihály tanulóévei*, Szépirodalmi, Bp., 1983, 91–92.

gyermekkorból ismert világba...³ Egyetemi évei alatt öt latin tárgyú kurzust is hallgatott Ponori-Thewrewk Emilnél, köztük 6. félévében, az 1903/1904. tanév második félévében a „Horatius ódái” című kurzust, bár ebből végül nem szerzett jegyet.⁴ [Nem tartom valószínűnek, hogy amiatt, hogy esetleg nem értett volna egyet tanára véleményével – ezt a továbbiakban részletesebben is kifejtem.]

A Négyesy-féle stílusgyakorlat-szemináriumon, ahol sokat, lelkesen és sikeresen működött,⁵ 1905-ben felolvassa Rédey Tivadar két Horatius-fordításáról szóló bírálatát, amelyet Rédey 1943-ban közzé is tesz.⁶ Rédey úgy kommentálja ezt a korai Babits-szöveget, hogy „kapóra jött neki, hogy széltében kifejthesse Horatiusszal, a műfordítással általában s különösen a formai hűséggel kapcsolatos nézeteit, melyek érezhetőleg nagyon foglalkoztatták”.⁷ Valóban azért nagyon érdekes ez a kritika, mert sok minden kiderül abból, hogyan látja a fiatal Babits azt a Horatiust, akire való utalással majd első megjelenő kötetét elkezd.

Lássuk hát, miket vet a 22 éves Babits Horatius szemére. „Horatius valóban az igénytelenség költője.”⁸ Ezt persze természetesen nem úgy érti, hogy Horatius mint költő igénytelen lenne, hanem úgy, hogy tartalmilag, motivikusan sokszor előfordul szövegeiben az „igénytelenség”: „ez filozofikus igénytelenség: – ez más, és mellesleg, sokkal ellenszenvesebb. Horatius a stoikus, az epikureus iskolát járta végig”.⁹ Filozófiai aszkétizmus tehát ez, a sztoikus filozófia helyes életre törekvése, amelyet Babits életidegennek érez, egy jegyzetben még erőteljesebben fogalmaz: „a filozófus nagylelkű szilárdságára törekedve minden erényből és örömből kifilozofálták magukat.”¹⁰ A fiatal Babits erkölcsileg hazugnak érzi ezt az igénytelenséget, úgy látja, hogy Horatius vizet prédikál és bort iszik: „ő a filozófusbonvivant, és erősen civilizáció-termék. Múgond az egyszerűsége, finomság az igénytelensége, s természetessége ravasz filozófia.”¹¹ Úgy látja tehát, hogy Horatius ódái formailag rokokósan kifinomultak és nem természetesek, nem „ösztönösek”, ahogy a kor [pl. az előbb idézett Ponori-Thewrewk vélekedése] romantikus módon igényelné.

Ehhez kapcsolódik az a másik szempont is, amit az ifjú Babits a századvégi görögimádat lelkesültségével úgy fogalmaz: „Korának e száraz morálfilozófiája keverte fanyarrá a görög thymumokból már úgyis csak tallózott mézét.”¹² Másodlagosnak érzi tehát a horatiusi költészetet, úgy gondolja, csak kiürültebben utánozza az archaikus görög lírát.

Az eddigiek alapján úgy tűnik, a fiatal Babits nem szereti, sőt nagyon nem szereti Horatiust. Felmerül a kérdés, hogy akkor miért érzi mégis szükségét, hogy foglalkozzon vele, hiszen – ahogy Rédey elmeséli a szöveget közzétevő bevezetőjében – nemcsak

3 Babits Mihály, *Könyvről könyvre*, Magyar Helikon, Bp., 1973, benne: *Horatius nem halt meg*, Nyugat, 1933/15-16, a kötetben: 164–166, *A kétezeréves költő*, Nyugat, 1934/7., a kötetben: 198–203.

4 Belia, *Babits Mihály tanulóiévei*, 146–151.

5 Uo.

6 *Babits Mihály kritikusai „stílusgyakorlata” 1905-ből*, közli Rédey Tivadar, It, 1943/2., 81–86.

7 Uo., 81.

8 Uo., 83.

9 Ua.

10 Ua.

11 Ua.

12 Ua.

önként, de láthatólag nagyon is lelkesen vállalkozott a fordítások bírálatára, és nem Rédey iránti érzelmek befolyásolták ebben, ugyanis alig ismerték egymást.¹³ Maga a szöveg nem ad választ erre a kérdésre, bár van benne egy olyan megjegyzés, ami talán arra utalhat, hogy miért tartja mégis élvezetesnek Horatiust, megemlíti ugyanis egy fontos jellemzőt, amiről itt még nem teljesen egyértelmű, hogy ez pozitívum: „a Horatius-hangulat még itt is összetett”.¹⁴

Felvetődik ebben a szövegben még egy gondolat, amely eléggé általános a századvégen a Horatiusról való gondolkodással kapcsolatban, tudniillik az, hogy amikor Horatiusról beszélnek, nem lehetséges, hogy Berzsenyi költészete (sőt, talán inkább azt mondhatnám: figurája) ne jelenjen meg az értelmezésben. Babits is említést tesz erről: „Nem mintha Berzsenyink (tartalmilag) nem volna őszintébb, rokonszenvesebb és jobb költő Horatiusnál; hanem mert mégis az a formaszellem kell ide, s a görög versek mézes nemessége. Hisz végre Horatiusban majd csak ez a méz”.¹⁵

A fiatal Babits számára tehát – eszerint a korai kritikusi műve szerint – Horatiusnak az egyetlen megfogalmazható erénye az aiol líra formáinak használata.

In Horatium

Azért az *In Horatium*-ról próbálok beszélni, mert ez a vers nagyon látványosan hordozza azt az ellentmondást, ami Babitsnak Horatiushoz való viszonyát jellemzi. Ez a viszony egyszerre szubverzív [a szöveg felszínén olyan kifejezések lebegnek, amelyek a Babits számára hagyományosnak tűnő Horatius-képpel való elégedetlenségét fejezik ki] és mégis affirmatív [a szöveg ritmusa, utalásai, még nyelve is a klasszikus kultúrához, elsősorban a Babits számára elsődlegesnek tűnő görög kultúrához, de Horatiushoz is kapcsolódik]. Ez az ellentmondás megjelenik – ahogy láttuk – korai prózai szövegeiben, úgy, hogy még diszkurzívan nem fejt ki, mi az, amiért mégis szereti Horatiust, és kevésbé kiélezetten [a beszélő számára könnyebben elfogadhatóan] a húszas-harmincas évek irodalomtörténeti-irodalomelméleti szövegeiben is, és itt már megfogalmazódik az is, miben látja az érett költő Horatius nagyságát, varázsát.

Az *In Horatium* – amennyire tudjuk – 1904 júliusában keletkezett.¹⁶ Kicsit előbb tehát, mint a Rédey-fordítások kritikája. Izgalmas megfigyelni, hogy a költő Babits ekkor még mennyivel árnyaltabban képes beszélni Horatiushoz való viszonyáról, mint a kritikus Babits.

„Babitsra is érvényes, hogy egy költő által tudatosan megszerkesztett kötet külön jelentéssel bíró kompozíciónak tekinthető, amely bár nem szünteti meg az egyes részek önállóságát, mégis olyan keretbe foglalja a szövegeket, amelyeknek összessége ezáltal többet és mást mond, mint amennyit a versek külön-külön jelentenek.”¹⁷ Kelevéz Ágnesnek ez a megállapítása fontos gondolatot tesz hozzá a versszöveg értelmezéséhez: a szöveg elhelyezése, az, hogy a *Levelek Iris koszorújából* első verseként jelent meg

13 Uo., 81.

14 Uo., 84.

15 Uo., 83. Az „az a formaszellem” egyébként arra utal, hogy Babits már ekkor is csak formahíven tudta elképzelni Horatius fordítását, és többek közt épp azt nehezményezi Rédey kísérleteiben, hogy magyaros felező tizenkettesben adja az általa lefordított két verset.

16 *Babits Mihály összes versei*, 289.

17 Uo., 24.

először kötetben, ars poetica-szerű, programadó verssé teszi az *In Horatium*ot, ezáltal mintegy megemelve a jelentését: a Horatiusról való diskurzus a fiatal Babits versvilágában szimbolikussá lesz, a költészetről való gondolkodásának egyik megjelenítője.¹⁸

Maga a cím is jelentésteli. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy Babits latinul ad címet a versnek, és valószínűleg nemcsak az az oka ennek, hogy az idegen nyelvű kifejezés a nemértettség varázsával többletjelentést hordoz, fennköltebb, erősebb, feszültebb lesz tőle a szöveg,¹⁹ hanem az is, hogy a latin kifejezés már a címben felveti a jelentés kétarcúságának lehetőségét. Az 'in' praepositio accusativussal egyrészt természetesen azt jelenti, amit mindenki megtanult már a középiskolai latinórákon Cicero *In Catilinam*jának olvasásakor, hogy 'valakivel szemben, valaki ellen'. Láthatólag ez a szubverzív jelentés a felszínen megjelenő, az elsődleges jelentése a címnek: 'Horatius ellen'.²⁰ Babits azonban bizonyára tudatában volt annak, hogy a praepositio jelentése ennél tágabb, általánosságban valamiféle érzelmi viszonyulással kapcsolatban az érzelem tárgyát jelöli, jelentheti tehát azt is, hogy 'Horatius iránt', 'Horatiusszal kapcsolatban', 'Horatiust illetőleg'.²¹ Vagyis felveti az afirmatív jelentés lehetőségét is.

Ennek az alapvető kettősségnek a jegyében vizsgálom a továbbiakban a szöveget: a felszínen, a közvetlenül fogható szinten csupa szembenállás, a mélyszerkezetben, a mögöttesben alapvető egyetértés tűnik fel. Lássuk hát előbb a szubverzív elemeket! „S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily / mértéken zengte a megelégedést, / hadd dalljam rajt ma himnuszát én / a soha-meg-nem-elégedésnek!” Babits a versben a „megelégedés”-t tételezi a horatiusi gondolkodás tartalmi-filozófiai középpontjának. Ezzel a szöveg a héraikleitosi filozófiát állítja szembe, amelyet az ellentétek és a változás képeivel jelenít meg (l. lentebb), sőt egy idézettel is: „s »nem lépsz be kétszer egy

18 „A Levelek Iris koszorújából szerkezete egy világrend tükörképe, nyitánya van és befejezése. A nyitány: *In Horatium, Óda a bűnhöz, Himnusz Irishez, befejezése A lyrikus epilógja*. Mind a négy program-vers, bevezetésének, illetve legalábbis a számvetési látszata, de valamennyi még nem költői tárgyak, hanem sokkal inkább feltételeik megéneklése.” Rába György, *Az induló Babits költői „előhangjai”*, ItK, 1979/5., 532.

19 „A költő végbeviszi, hogy a latin szavak úgynevezett értelme teljesen közömbössé váljék. Érthetetlen mivoltukban is, sőt éppen azzal sugallják a szembeszegülés, a dac, a felháborodás villámos légkörét – persze a magyar jelentéssel megtámogatva. Mikor még sejtelmem sem volt a Dante-idézet jelentéséről, már akkor is megértettem a verset. Mindenki megérti – kipróbáltam –, latinul nem tudó diáknemzedékek sora is érti. Ha például azt jelentené az idézet: legyetek átkozottak, vagy: nem kell a hazugság, vagy bármi hasonló, akkor is eleve tudnánk, hogy a szembeszállásról, az igazság csatájáról van szó. Az idézet, éppen idegennyelvűségében, megfejtelenségében, minden ellenállás titkos jelszavává válik.” Nemes Nagy Ágnes itt a *Szimbólumok* című vers *Numquam revertar* című részéről beszél. Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*, Magvető, Bp., 1984, 91.

20 Rába György ezt tételezi a cím egyetlen jelentésének: „A cím – *In Horatium* – értelme: Horatius ellen.” És ennek kapcsán minősíti a verset „antiódá”-nak. Rába György, *Babits Mihály költészete [1903-1920]*, Szépirodalmi, Bp., 1981, 28.

21 Babits bizonyára ismerté és használta a Finály-szótárt: „II. tárgyesettel jelöl valami felé való mozgást v. irányt. ... 3) más viszonyokban, a melyekben a valamibe v. valami felé menő irány fogalma többé v. kevésbé tisztán belefoglalva van: ... E] hangulatot, érzést, személyes viszonyt s *több effélét* jelölve, -hoz, -hez, -iránt, ellen: amor in patriam, indulgentia in liberos; merita in patriam, iránt, vim habere in aliquo, valamire; oratio in aliquem, valaki ellen, ellenben, hoc dicitur in philosophiam, epigramma in aliquos, -ról, -ról, illetőleg.” Finály Henrik, *A latin nyelv szótára*, Franklin Társulat, Bp., 1884, 963. A példák jól mutatják, hogy az érzelem nemcsak negatív, hanem pozitív is lehet. Utal erre a lehetőségre az *Oxford Latin Dictionary* is: „17 In reference to, respecting, with regard to ... b [esp. expr. the subject of speech or writing] ... audite... ~ eas res hominum honestorum testimonium Cic. Tul. 23. *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1968, 856–857.

-patakba«,” [15. sor – Platón idézi a szöveget a Cratylus 402a-ban].²² Fogalmilag a vers a mozgás, a születés és a halál, az újdonság elemeit hozza: „örök cseréjük”, „lobog”, „Halálnak / köszönöd életedet”, „folytonfolyású”, „Ekként a dal is légyen örökkön új”. Ezeket az elemeket emelik ki a képek is, egyrészt a természet sokféle és változékony motívumával: „fürge fehér habok”, „A láng is hullám”, „mint csobogó patak”, „mint hegyi záporár, / hullámtörés, lavina, láva / s tűz, örökös lobogó”, másrészt három nagyon érdekes, emberi tevékenységeket, életmódokat idéző képpel: „a régi eszme váltson ezer köpenyt, / s a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra”; „törékeny bár, tengerre termett, / hagyj kikötőt”; „a változás / százsínű, soha el nem kapcsolt / kúsza kerek koszorúját”. Mind az öltözet, mind a hajó, mind a koszorú – talán mondanom sem kellene – jellegzetes ókori kép.²³

Jellemző elem az is, hogy az elvont fogalmakkal kapcsolatos isteneket görögül nevezi meg [„így akarák Thanatos s Aiolos.”], és olyan ókori képeket-neveket használ, amelyek nem fordulnak elő Horatiusnál [„főnix-világunk” 10. sor]. A szókincs elemeiben az is megfigyelhető, hogy olyan sajátos, nem hétköznapi fordulatokat alkalmaz, amelyek erősen Berzsenyire alludálnak [„a soha-meg-nem-elégedésnek”, „aranyos középszer” – ezekről lentebb még részletesebben szándékozom beszélni].

A versforma is tartalmaz bizonyos szubverzív utalásokat. Az egyik ilyen a sorok, sőt strofák közötti nagyon erős enjambement-ok [„S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily / mértéken zengte a megelégedést”; „állj akarattal a / rejtett erőkhöz”; „Te is vesd / el restségednek ónsúlyu köntösét”]. Hasonló a cezúra elmaradása is: „S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily”.

Ennél is feltűnőbb az a jelenség, amelyet Vekerdí József is szóvá tesz: „A formák kezelésére vonatkozólag talán nem lesz fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a köztudattal ellentétben, a formaművész Babits nem ragaszkodott mereven az időmértékes versek metrikai szabályaihoz. Pl. az *In Horatium*-ban mintegy 13 ízben vét a bevett magyar gyakorlat ellen: „Nézz fel az égbe”, „Minden e földön” stb.”²⁴ A Vekerdí által idézett szabálytalanságok nem is a legfeltűnőbbek. A *Nyugat* költői közül sokan (elsősorban ugyan a második nemzedék, különösen Szabó Lőrinc) szándékosan nagyon is szabadon kezelték az antik metrumokat, az, hogy egy rövid szótagot hosszúnak vesznek,

22 „λέγει που Ἡράκλειτος ὅτι πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει, καὶ ποταμοῦ ῥοῆ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει ὡς «δῖς ἐς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.»” – „Hérakleitosz azt mondja, hogy »minden mozog és semmi sem marad nyugalomban«, aztán a folyó áramlásához hasonlítva a létezőket, azt tanítja, hogy »kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba.«” Platón, *Kratülosz*, ford. Szabó Árpád – Horváth Judit, Atlantisz, Bp., 2008, 49–50.

23 Például: Hor. *Carm.* 1. 35. 21-24. [te Spes et albo rara Fides colit / velata panno nec comitem abnegat, / utcumque *mutata* potentis / veste domos inimica linquis;] – a ruha megváltoztatása a szándék, hozzáállás megváltoztatásának megjelenítésére szolgál. A hajónak az emberi sors, életmód, vállalkozások szimbólumaként való szerepeltetésére a leghíresebb példa kétségkívül az alkaioszi példát követő Hor. *Carm.* 1. 14., de talán még közelebbi rokona Babits képének a Hor. *Carm.* 1. 32. 7-8. sora, amelyben nemcsak Alkaiosz sorsát, hanem talán még közelebről költői témáit is szimbolizálja: sive iactatam religarat udo / litore *navem* [erről részletesebben: Imre Flóra, *Horatius* 1. 32. – *A költői én megképzése* [Ókor, megjelenés előtt]]. A koszorú jelentése viszont határozottan más az ókorban, mint a Babits-szövegben: itt a változás és folyamatosság (mondhatni) mértani képe, Horatiusnál viszont – ahogy a római kultúrában általában – az ünnep, az istenekkel való kapcsolat felvételének a rituális eszköze, szimbóluma. [l. pl. Hor. *Carm.* 1. 26. 8-9. *necte meo Lamiae coronam, / Pimplea dulcis.*]

24 Vekerdí József, *Antik versformák a modern magyar lírában*, ItK, 1969/4., 440.

teljesen általános jelenség. Ennél sokkal erősebb, a szövegből akusztikailag kiütköző, figyelemfelhívó erejű az, hogy Babits helyenként hosszú szótagokat vesz rövidnek: (pl. „Gyülöllek: távol légy, alacsony tömeg!”, „ne rezzents nyelvet”, „A láng is hullám.”; „el restségednek”; „elégeld már meg”; „s szabad szolgáljuk”). Ezt az anomáliát a magyar „verstani fül” sokkal bántóbbnak érzékeli, ráadásul nem is afféle „dialektális” hosszú-rövid különbségek ezek, mint az, hogy pl. a -ból/ből ragot hajlamosak vagyunk olykor rövid magánhangzóval ejteni, vagy az -s képzőt megnyújtjuk (Babits gyakran szokta)²⁵ intervokális helyzetben, nem, ezek igazi, jó „combos” mássalhangzótorlódások. Kevéssé hihető, hogy ilyenek és ennyien ne lennének szándékosak – és jelentésteliek: a versforma elrontása valamiképpen a „klasszikus fegyelem” elleni lázadást jelez.

Most pedig nézzük, milyen affirmatív elemek láthatóak a mélyszerkezetben! Az első és nagyon látványos ilyen elem az, hogy a szöveg első négy sora Horatius-szöveg: a *Carm.* 3.1. első strófájának fordítása. [Ezt a tényt az 1937-ben megjelent, Babits által korrigált *Babits Mihály összes versei 1902-1937*, Athenaeum, é. n. emeli ki először azzal, hogy a vers első szakaszát kurzívval szedi, az 1928-as Babits Mihály: *Versek 1902-1927*, Athenaeum, é. n. kiadás még ugyanúgy, mint a *Levelek Iris koszorújából*, Nyugat, 1909, kiadás még kiemelés nélkül hozza, bár a vers első megjelenésekor, a *Holnap új versei*, Budapest, Deutsch Zsigmond, 1909, kiadásban mottóként szerepel a latin vers egy kifejezése: „*Carmina non prius audita*”.]²⁶ Érdemes rápillantani a szövegre mint fordításra is. A latin szöveg:

Odi profanum vulgus et arceo.
Favete linguis: carmina non prius
audita Musarum sacerdos
virginibus puerisque canto.

[Gyülölöm a beavatatlan köznépet, és távol tartom magamtól. Legyetek csendben: korábban nem hallott dalokat éneklek én, a Múzsák papja a lányoknak és a fiúknak.]

Babits változata:

Gyülöllek: távol légy, alacsony tömeg!
ne rezzents nyelvet: hadd dalolok soha
nem hallott verseket ma, múzsák
papja, erős fiatal füleknek.”

A latin szöveg szóincse alapvetően a vallási szertartás szituációjához kapcsolódik: a „profanus” szó szerint azt jelenti, hogy „szentély előtti, aki nem léphet be a szentélybe”, vagyis a papokon kívül mindenki más.²⁷ Ehhez a nyelvi réteghez kapcsolódik a „favete linguis” állandósult szókapcsolat is, amely voltaképpen egy rituális felszólítás a csendre, nehogy valamilyen rossz hatás megzavarja a vallási cselekményt.²⁸

25 *Babits Mihály összes versei*, 23.

26 *Uo.*, 290.

27 *Oxford Latin Dictionary 1474*, A latin nyelv szótára, 1587.

28 *5 linguis* [ore, etc.] ~ere, [in relig. formula] To avoid words of ill omen, usu. = to keep silence; also without *linguis*. [*Oxford Latin Dictionary*, 681.]

A „virginibus puerisque” szintén a kultuszban gyakori, a kislányok és kislányok két félkarát jelenti általában, amire a szituáció is utal: a beszélő, a „sacerdos” (=pap) egyben a karvezető is, aki megszólítja a vallási cselekményben, a himnusz előadásában vele együtt résztvevőket. Ezt a kultikus éneket emeli ki az is, hogy a szöveg a „canto” igealakot használja.²⁹

Babits láthatóan más irányba fordítja a szöveg jelentését. Ahogy már említettem, az első megjelenéskor mottó vezette be a verset: ennek nemcsak az lehetett a szándéka, hogy megjelölje a pretextust, sőt, valószínűleg fontosabb is volt az, hogy mit emelt ki a szövegből, az újításra, a modern irodalom megteremtésére vonatkozó elemet, ahogy erre utal a „virginibus puerisque” átértelmezése is: „erős fiatal füleknek” szánja a versét, azoknak, akik vele együtt egy új magyar irodalmat akarnak, lázadva és nem törődve a lázadás nehézségeivel. Ilyen értelemben az „alacsony tömeg” sem más, mint azok, akik az új költészetnek ezt a szellemi magasrendűségét, fenségességét nem értik, nem fogadják el, akik nem részesei a modern művészet misztériumának.³⁰

A fordítás tehát egyfelől nagyon is pontos [sokkal pontosabb, mint az 1961-es két-nyelvű Horatiusban megjelent Illyés-féle fordítás: „Gyűlölve mondom: hátra, hitetlenek! / Oltári csöndet! Még soha nem dalolt / dalt zengek én, a Múza papja / ifju szüzek s fiuk új hadának.”, amely nemcsak a horatiusi szöveg szakrális asszociációit cseréli fel valamiféle dühös, prozelita gögre, hanem az „oltári csönd” kifejezéssel – amely láthatólag a vallási kontextust akarná becsempészni a szövegbe – még a szlengeséget is kellemetlenül belekuttyulja az így csaknem érthetlenné váló másodlagos jelentésbe). Másfelől persze – és ez természetes is, hiszen nem műfordítással van dolgunk, hanem parafrázissal – Babits máshová teszi a hangsúlyokat, a horatiusi szöveg inkább a szakrális környezetet emeli ki, azt, hogy amit mondani fog a versben, az valami nagyon fontos, valamiféle gondolati ciklus [a római ódák] kezdete, Babits inkább a költői újdonságra, az újfajta irodalomra, a nemzedék, a költő-beszélő indulására teszi a hangsúlyt. Mégis az, hogy a vers pretextusa egy Horatius-vers, azt az értelmezést támasztja alá, hogy Babits számára Horatius nagyon fontos előd, akivel ha vitatkozik is, hozzá képest határozza meg álláspontját, hiszen nem akárkivel állunk le vitatkozni.

Szintén affirmatív elem, hogy a vers alkaioszi strófában íródott, amely Horatiusnak is egyik kedvenc formája, a *Carm.* négy könyvének 113 verse közül 37 ilyen, ez a leggyakoribb versforma. A nyelvi elemek között is sok olyat találunk, amely a horatiusi nyelvre is jellemző.³¹ Ilyen például az, hogy van a versben néhány [keves számú] egyszerű kép, amelyek ismétlődnek a szövegen belül, pl. víz, tűz, föld, dal, ruha. Ez a fajta „kevésszavúság”, amely nagyon felerősíti a szavak konnotációs auráját, jellemző Horatiusra is. Hasonlóképpen az anafóris ismétlődések kedvelése: „Nézz fel” – „Nézz szét”; „Minden e földön, minden a föld fölött”; „a régi eszme” – „s a régi forma”; a khiasztikus szerkesztések [pl. „barna cigány ködök” – „fürge fehér habok”; „Igy nem is él soha, / mi soha meg nem halt.”].

29 Kárpáti András, „Római Lalage-dalnokok” = *Horatius arcai*, szerk., Hajdu Péter, Reciti, Bp., 2014, 85–89.

30 Fábrián Márton, *Önértékelés és identitástudat Babits Mihály korai költészetében*, Irodalomismeret 2011/4., 176.

31 Természetesen ezekben az esetekben nem feltétlenül Horatius-hatásról van szó, állíthatjuk azt is, hogy a két költő között kimutatható hasonlóságok egyszerűen valamiféle közös retorikai-stilisztikai világra utalnak. De talán ez sem teljesen véletlen.

A mondatszerkesztésben is sok közös vonást fedezhetünk fel. Mindkét költőre jellemzőek a bonyolult, sorokon át, sőt olykor versszakokon át kanyargó mondatok: pl. „S ha Tibur gazdadalnoka egykor ily / mértéken zengte a megelégedést, / hadd dalljam rajt ma himnuszát én / a soha-meg-nem-elégedésnek!” Az pedig, hogy Babits ebben a versben gyakran teszi kötőszó, sőt olykor a közvetlen logikai kapcsolat mellőzésével egymás mellé a mondatokat, tekinthető akár a horatiusi versbeszéd hatásának is, mert egyébként ez a típusú nyelvi megformálás nem nagyon gyakori a korai Babitsnál, sokkal inkább szereti a párhuzamokat, ellentéteket, világos, gyakran kötőszóval is jelzett egymás mellé rendeléseket (pl. *Messze... messze...*, *Theosophikus énekek*, *Strófák a wartburgi dalnokversenyből*). Itt viszont olyan, kissé elliptikus gondolatmenetekkel találkozunk, mint Horatiusnál a római ódáiban. (Pl. „A láng is hullám. Szüntelenül lobog / fönix-világunk. Így nem is él soha, / mi soha meg nem halt. Halálnak / köszönöd életedet, fű és vad!”)

Végül talán érdemes kiemelni az affirmatív elemek sorában azt, hogy a heves indulattal támadott „horatiusi megelégedés” elvetése nem a hagyomány teljes elvetéseként fogalmazódik meg, hanem régi és új valamiféleképpen örökösen egymásba csimpaszkodó, egymásra utalt, egymással társalgó vonatkozásaként: „Ekként a dal is legyen örökkön új, / a régi eszme váltson ezer köpenyt, / s a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra.” és „a változás / százszerű, soha el nem kapcsolt / kúsza kerek koszorúját fonják”. Szubverzivitás és affirmativitás tehát – úgy tűnik – egyaránt, egyensúlyban jelenik meg ebben a szövegben.

Van viszont még egy olyan nyelvi-gondolati szubsztrátum a szövegben, amiről ezen kívül is érdemes tudomást vennünk, mert talán sok tekintetben kulcsot adhat Babits Horatiushoz való ellentmondásos viszonyához. Ilyen jelzős szerkezetekre, szóösszetételekre gondolok: „Görnyedt szerénység, kishitű pórerény / ne nyomja lelked járomunott nyakát.” Ismerős ez a sűrű, konkrét és átvitt értelműt egymásra torlasztó, minden felesleges nyelvi elemet elimináló beszédmód: Berzsenyi monumentális árnya sejlik fel a szöveg mögött.

Fel kell tennünk tehát a kérdést az értelmezés szempontjából is: amikor Babits Horatiust mond, nem Berzsenyit ért-e rajta? Vagy ha ez talán túl erős megfogalmazás lenne is, de legalábbis az a gyanú befészkelhet a gondolatainkba, hogy igencsak 19. századias mentét visel ez a Horatius! Talán nem jogosulatlan ez az asszociáció, hiszen abban a korai kritikájában, amelyre fentebb utaltam, szintén együtt emlegeti, egymáshoz hasonlítja a két szerzőt, sőt Horatius fordítását csakis Berzsenyi nyelvének tudja elképzelni: „Nem emlékszem most biztosan, ki volt az, aki Barna Ignác fordítását bírálván a Budapesti Szemlében, először mondta meg: Horatius magyar fordítójának Berzsenyit kell kívülről tudnia; akárki azonban, okosan beszélt.”³²

Nézzük tehát, milyen elemek utalnak arra magában a szövegben, hogy az 'In Horatium'-nak legalábbis az egyik síkja a jelentése: 'In Berzsenyi'. Ilyen elsősorban az, hogy a Horatiusnak tulajdonított legfőbb gondolati elemek Berzsenyi nyelvének fogalmazódnak meg: „hagyj kikötőt s aranyos középszert”. Horatiusnál egyetlenegy helyen, a *Carm.* 2. 10. 5. sorában fordul elő az a kifejezés („Auream quisquis mediocritatem / diligit”), amelyet Berzsenyi *A jámborság és középszerűség* című versében így magyarárt: „arany Középszerű”.

32 Babits Mihály kritikusi „stílusgyakorlata” 1905-ből, 83.

Feltétlenül kell itt tennünk egy rövid kitérőt a „mediocritas” értelmezésével kapcsolatban. Horatiusnál a szó maga csak egyszer fordul elő, de mind a carmenek, mind az egyéb műfajba tartozó művei gyakran foglalkoznak azzal a filozófiai gondolattal, amelynek a kifejezése: nem más ez, mint a görög költészetben is oly gyakran megjelenő μεσότης, az arisztotelészi filozófiának az a tétele, hogy a helyes élet az, amely a végletektől távoltartja magát.³³ Úgy kell ezt persze értenünk, hogy a végletek mindig viszonylagosak, attól a helyzettől függenek, amelyet mi magunk foglalunk el a képzetben. Talán a legvilágosabban a *Nikomakhoszi etika* egy részletevel szemléltethetjük ezt az elgondolást:³⁴

Háromféle állapot van, éspedig: két rosszaság: az, amely a túlzásban, s az, amely a hiányosságban nyilvánul meg – és egy erény, ti. a középhatár; ezek egymással bizonyos tekintetben mind ellentétben vannak. Éspedig a végletek a középpel is és egymással is ellentétesek, viszont a közép a végletekkel ellentétes... A bátor ember például a gyávához viszonyítva vakmerőnek, a vakmerőhöz képest pedig gyávának tűnik fel; ... s ezért a végletekbe eső ember azt, aki a középhez tartja magát, szeretné mindig magától a másik véglet felé eltolni, úgyhogy például a gyáva ember a bátort rendszerint vakmerőnek, a vakmerő viszont gyávának nevezi, és így tovább.³⁵

A „közepesség” tehát, amiről itt szó van, korántsem a középszerűség mai értelmében, tehát valamiféle igénytelenségként, jobbra nem törekedésként értendő, hanem egyfajta mértéktartásként, a filozófiailag elítélt végletesség ellentétéként.

És tulajdonképpen valahol itt, ezen botlik meg talán nem is csak a *Carm.* 2. 10.-hez, hanem bizonyos mértékig a horatiusi életszemlélethez való magyarországi viszony is, ahogy Ritoók Zsigmond fogalmaz: „Voltak idők, mikor meg éppen a megalkuvás dicséretét érezték ki a költeményből”.³⁶ Úgy tűnik tehát, hogy Babits lényegében ezzel a gondolattal száll szembe versében, amelynek a másik kulcsszava is Berzsenyi-szó: a „megelégedés”, éspedig ez is *A jámborság és középszerűből* származik: „Tiszta lélekkel s megelégedéssel / Látja csúrében keze míve bérét”, bár más Berzsenyi-versekben is előfordul (pl. *Osztályrészem*). Az is érdekes, hogy a „megelégedés” olyan szó, amely Horatius carmenjeiben meglehetősen ritkán fordul elő [1. 35. 37. 2. 18. 22.], maga a gondolat ugyan gyakori, de mindig az anyagiakra vonatkozik, azt sokszor sorolja fel Horatius, hogy mi mindene nincs – ami egy-egy gazdag, előkelő háztartásban megvan. A Babits-szöveg viszont láthatólag a „megelégedés”-t a változtatással, az újat-kereséssel, a vállalkozókedvvel állítja szembe, erre vonatkozik a „soha-meg-nem-elégedés” megéneklése.

Hol történik hát meg a fogalom tartalmának elcsúszása? Véleményem szerint Berzsenyiné. Ha kissé közelebről megvizsgáljuk a már többször emlegetett versét,

33 R. G. M. Nisbet – Margaret Hubbard, *A Commentary on Horace Odes, Book II.*, Clarendon Press, Oxford, 1978, 160–161.

34 Michèle Lowrie, *Horace's Narrative Odes*, Clarendon Press, Oxford, 1997, 85.

35 Arisztotelész, *Nikomakhoszi etika*, ford. Szabó Miklós, Európa, Bp., 1987, 49–50.

36 Ritoók Zsigmond, *Horatius és az arany középszerű = Uó., Vágy, költészet, megismerés*, Osiris, Bp., 2009, 359.

A *jámborság* és középszer, azt tapasztaljuk, hogy a „kevéssel megelégedés” kiindulási pontja Berzsényinél is az anyagiak és a hatalom szempontjából jelenik meg, de már a címben megjelenő „jámborság” is változtat valamit azon, hogy a „középszer” pusztán a „nem kapzsi”, „nem hatalomra törő” jelentést hordozza. A *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* a „jámbor” melléknévre a következő jelentéseket hozza:

1. Olyan <személy, csoport>, aki, amely senkinek sem árt; jóindulatú, szelíd, türelmes. *Jámbor ember; jámbor lélek; jámbor társaság; egy jámbor öreg-asszony. Olyan jámbor, hogy a légynek sem árt* v. vét. Szóláshasonlat(ok): *jámbor, mint a → birka.* »Töprengedtem, miként lehetnének e jámbor lelkészek oly fontos irományai, melyeknek elrablását mások kívánhatnák.« [Eötvös József] »A jámbor félsüket embert önkívületbe sodorta az izgalmas jelenet.« [Kuncz Aladár] || a. Olyan <személy, csoport, közösség>, aki, amely másokról csak jót tesz fel, és mindig jót vár; jóhiszemű, hiszékeny. *Jámbor nézőközönség; jámbor olvasó. Azt hitte nagy jámborul, hogy ~* || b. Jóságos lelkületre, jó szándéokra valló <magatartás, cselekvés, arckifejezés>. *Jámbor érzés, szándék, viselkedés; jámborul v. jámboran viselkedik.* »A koldus, jámbor arcú öreg ember, rábámult.« [Móricz Zsigmond] 2. [valásügy] Istenfélő, kegyes. »Indulása után a jámbor [zarándok] csapatnak / Anikó és Bence nosza félre csapnak!« [Arany János] || a. [ritka, régies] Tisztes erkölcsű, példaadó magaviseletű. *Jámbor asszony.* »Puhaságra serényebb Gyermek az álltak elő az erősebb jámbor apáktól.« [Vörösmarty Mihály] »Most hallgass szavamra, jámbor szolga Bence...« [Arany János] 3. [kissé rosszálló, gúnyos] <Bátortalansága, szelídsége miatt> élheteretlen, gyámoltalan. »Jámbor legény volt kelmed, ... hogy egy szép leánnyal beszélni sem tudott.« [Vas Gereben] || a. [ritka, gúnyos] Nehéz felfogású, együgyű, mafla. *Jámbor lélek.* 4. [bizalmas] Sorsával, helyzetével együttérzést v. szánalmat keltő. *A jámbor áldozat; a jámbor férj.* »Kívül-belül szomorú csárda ez A Kutyakaparó, / Éhen-szomjan szokott itt maradni A jámbor útazó.« [Petőfi Sándor] 5. [átvitt értelemben] Olyan <állat, rendszer háziállat>, amely az embert nem bántja, amellyel könnyen lehet banni; szelíd, kezes. *Jámbor kutya, macska, tehén.* »Udvaron fehérlék szőre egy tehénnek: ... Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta.« [Arany János] »Öreg jámbor bolond, de jó tehén.« [József Attila] || a. [átvitt értelemben, költői] Csendes folyású, lassú sodrású, kárt nem okozó <folyóvíz>. »Szegény Tisza, miért is bántjátok? Annyi rosszat kiabáltak róla, S ó a föld legjámborabb folyója.« [Petőfi Sándor] »Jámbor ... patak, még lefelé is csak immel-ámmal folyik.« [Mikszáth Kálmán] 6. [átvitt értelemben] Általában olyan <személy, dolog>, aki, amely bizonyos tekintetben ártalmatlan, nem veszedelmes. *Jámbor rajongó, rajongás.* »A káplár átlátta, hogy igen jámbor ördöggel van dolga.« [Jókai Mór]³⁷

Azért tettem ide az egész szócikket, mert nagyon látványos, hogy ahogy haladunk benne előre, egyre inkább olyan jelentésekkel találkozunk, amelyek ne-

37 A magyar nyelv értelmező szótára, I–VII., Akadémiai, Bp., 1959-1962, ad loc.

gatív konnotációjúak, így alakul valamiképpen át a Berzsenyi-szöveg olvasatában is a „jámborság” fogalma az eredeti „jó ember” pozitív fogalmából a világtól elzárkózó, semmin változtatni nem akaró, tehetetlen és csaknem önelégült alak képévé. Nyilvánvalóan ez az, amivel olyan szenvedélyesen száll szembe Babits.

Érdeemes megfigyelni, hogy nyelvileg is mennyire élénken felidézi a Babits-szöveg Berzsenyit: „Görnyedt szerénység, kishitü pórerény / ne nyomja lelked járomunott nyakát: / törekeny bár, tengerre termett, / hagyj kikötőt s aranyos középszert...” Ilyen nyelvi jellegzetességek a jelzős szókapcsolatok, amelyekben a konkrét főnév és az elvont melléknév (vagy fordítva) összekapcsolása adja a sajátos hatást. Babitsnál például: „Görnyedt szerénység”, „járomunott nyakát”, „aranyos középszert” – Berzsenyinél pedig: „ragyogó dagályát”, „Tarka pórázon”, „magas asztaloknál” „fényes rabigát” [A jámborság és középszert]. Erőtéljes stílus hatásúak az olyan összetett szavak is, amelyek valamilyen nyelvi-gondolati elem kihagyásával, mintegy a szavakat erőszakosan egymáshoz rántva, a tartalmat összesűrítve jönnek létre. Babitsnál: „restségednek ónsulyu köntösét”, „kishitü pórerény”, „lelked járomunott nyakát”, Berzsenyinél: „Tantalus-szájjal”, „Szabínám hív keze-főzte mellett”, „Sem majomnévéért kenyerét nem adja” [A jámborság és középszert]. Sőt, az is Berzsenyi-szerűnek tűnik, ahogy az utolsó versszakban az állapotathatározót minden nyelvi jel nélkül teszi Babits a mondatba, s ezáltal valamiféle pillanatnyi bizonytalanságot, s egyszersmind a rendkívüli tömörség érzetét teremti meg: „s szabad szolgájuk, állj akarattal / rejtett erőkhöz, melyek a változás / százsínű, soha el nem kapcsolt / kúsa kerek koszorúját fonják.” Arra emlékezteti ez az olvasót, hogy Berzsenyinél is milyen gyakori az, hogy a képek egymásra torlasztása, a kötőelemekkel való végletes takarékoság ilyen izgalmasan homályossá tudja tenni a kifejezést: „Nézd: a kevély tölgy, mellyet az éjszaki / Szélvész le nem dönt, benne termő / Férgék erős gyökerit megőrlik, // S egy gyenge szélről földre terítettik!” [A magyarokhoz I.]

Abban foglalnám össze végül is az *In Horatium* elemzésének tanulságát, hogy Babits számára talán azért ellentmondásos ennyire ebben a korai korszakában a Horatiusról való vélekedése, mert nem egyszerűen Horatius szövegeivel van kapcsolatban, nemcsak hozzájuk alakít ki magában viszonyt, hanem sok tekintetben a korabeli irodalomtudományi diskurzus Horatius-képéhez is, ez pedig – úgy tűnik – kissé összemosza Horatiust és a 19. századi költészet „Horác”-alakját.

Később

Ferenczi László Babits-tanulmányában az *In Horatiummal* Az európai irodalom történetét állítja szembe:

Csakhogy a két szöveg között, az *In Horatium* verse és a hatalmas esszé prózája között beláthatatlan a különbség. Az első szöveg újjongó és hódító – egyidős Ady jövőt igénylő költői forradalmával, a diadalmas kubizmus optimizmusával, és azzal, hogy Pound felfedezi a provenszál költészetet; a második szöveg már nemcsak az I. világháborút követi, hanem a nürnbergi könyvégetést is, amikor a kubizmus már kihalt a világból, és Pound leszerződött Mussolinihez. Az első szöveg, az *In Horatium* szenvedélyes

vita az arany középszer filozófiájával. A második szöveg Horatius fejezete nem kevésbé szenvedélyesen méltatja a római költő lebírhatatlan szellemi függetlenségét. A negyedszázaddal korábban elutasított Horatius mintha példaképpé válna... Babits, a hajdani hódító, most megőrzővé válik, és most a megőrzés lesz az igazi hódítás.³⁸

Ahogy az *In Horatium* vizsgálata kapcsán láttuk, Babits viszonya Horatiushoz természetesen bonyolultabb ennél, de a két időbeli végpont között a világ változását nagyon szemléletesen jeleníti meg ez az idézet. Valamiképpen ezzel a változással kapcsolható talán össze az is, ahogyan Babits esszéiben egy ideig oszcillál a Horatius-kép: az, hogy viszonylag gyakran utal rá, éspedig úgy, hogy evidenciának tűnik a szövegeiben az, hogy Horatiust nagy költőnek tartja, váltakozik azzal, hogy negatív konnotációkat társít hozzá, később viszont, a harmincas évek közepe táján ez a könnyed kézzel, ironikusan fel-feldobott Horatius-rajz mintha megkomolyodna, sőt, elkomorodna, és inkább csak az az oldala marad meg, hogy Horatius a klasszikus hagyomány nagy, bonyolult és rejtélyes alakja, akihez ragaszkodnunk kell akkor is, ha nem teljesen értünk vele egyet, mert a szorongatott kultúra és humánus megtestesítője, távoli ragyogás az egyre inkább elsötétülő világban.

Érdemes néhány idézetet megnézni, olyanokat, ahol az esszé témája nem Horatius, hanem csak valamilyen összehasonlítás egyik tényezőjeként merül fel. 1909-ben, Swinburne-ről szóló esszéjében ezt írja: „Minden nagy költő dekadens volt. Horátius nyelve nem dekadens-é?”³⁹ Ebben a megnyilatkozásban természetesen nem az az érdekes, hogy Horatiust dekadensnek tartjuk-e vagy nem (igazából nagyon kérdéses az is, hogy Babits vajon mit értett itt azon, hogy dekadens, talán csak azt, hogy a korába nem belesimuló, „modern”), hanem az, hogy milyen természetesen jön a nyelvére-tollára Horatius neve, amikor arra hoz példát, hogy „minden nagy költő”. Látszólag az ellenkező irányba tér ki az inga Anatole France-ról szóló esszéjében: „De derűs szkepticizmus volt ez: bizonyos horáciusi életfilozófiába olvadt fel, bölcs életörömbbe, kedves nemtörődömségbe a magasabb dolgok iránt. Ez volt az abbé Coignard kora. Azonban Anatole France mélyebb és nyugtalanabb kedély volt Horáciusnál: nem állhatott meg itt, e derűs közönyben.”⁴⁰ Mintha némi lekezelő fölény lenne ebben a megállapításban Horatiusszal szemben, aki nem elég „mély és nyugtalan kedély”, akinek az életszemlélete nem látszik olyan „modernnek”, mint a nyelve. De ez még a béke világa, a hosszú 19. század.

A nagy háború után Babits nyugtalanul újat kereső szelleme más irányba fordul, határozottabban a „régí forma... öltönye” felé nyúl az új, minden eddigi tartópontjától elszabadult világban, ezt fogalmazza meg nagy esszéjének címe is: *Új klasszizmus felé*. Ez lesz az a pont, ahol Babits már érzi, hogy „a föld hogy fordul az égnek alél-

38 Ferenczi László, *Babits, Denis de Rougemont, Priestley és a többiek... = Mint különös hírmondó. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, szerk. Kelevéz Ágnes, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 1983, 69.

39 Babits Mihály, *Swinburne*, Nyugat, 1909/3. = Uő., *Esszék, tanulmányok, kritikák 1900-1911*, Argumentum, Bp., 2010, 176.

40 Babits Mihály, *A kételkedés kötelessége*, Nyugat, 1912/21. = Uő., *Gondolat és írás*, Athenaeum, Bp., 1922, 219.

tabb / tájaira” [*Mint különös hírmondó*], s az egyetlen védelem, ellenszer ez ellen mi lehetne más, mint a klasszikus kultúra, klasszikus szellem:

A lelkeséget a maga elemezhetetlenségében, oszthatatlan feszültségében és mélységében látni, s nem többé testi és téri analógiák szerint: oly feladat, melyet a filozófia talán hiába tűz a tudomány elébe; de a költészetnek meg kell tudnia oldani. [...] A lelkeség szabadságot jelent, s a szabadság tudata csakugyan fontos biztatás; fölcsillantani az Élet minden kényszerűségeinek mélyén eltemetett, fojtott, feledett szabadságot és felelősséget: igazi korszerű misszió. Teljesítése visszaadhatja a Szellemi Kultúra presztízst.⁴¹

Az 1930-ban megjelent *Ezüstkor* című másik nagy esszéjében fogalmazza meg legegyszerűbben Babits azt, hogy mi az Horatiusban, ami ellenszenvet kelt benne: „Jöjjön hát a harc, a megtartó harc a romlás ellen, jöjjön a szigorú bíráló és a gúny, jöjjenek a Tacitusok és Petroniusok! Tragikus harc, hőroszi irodalom: szemben a korrall, s felülről bírálva az elboruló, barbár életet! Ó, elégedett, ó, betelt Horácok, századukkal úszók és csillogók, császárok glorifikátorai: mily más ez!”⁴² Politikai ellenszenv ez, Babits Horatiust a hatalom oldalán álló költőként értelmezi, és ez az, ami elfogadhatatlan számára. Figyeljünk fel azonban egy apróságra: a helyesírással Babits többféleképpen írja Horatius nevét, a viszonylag korai szövegeiben előfordul „Horatius”, „Horácius” és „Horátius” formában is. A „Horác” forma azonban túlságosan is sugallatos: 19. századi, sőt 19. század elejei ez az alak. Nyilvánvalóan utal valamire. Berzsenyire, vagy csak az akadémikus felfogásra? Nem tudom. De az biztos, hogy ugyanebben a szövegben egy kicsivel előbb ráadásul idézőjelben szerepel: „Őriz-zük-e hát, amit örököltünk, unva és makacsul, s próbáljunk visszatérni hitetlen is a régi numenekhez, mint Vergilius és a »gúnyos Horác« Vestához s Juppiterhez?”⁴³

A *Nyugat* Könyvről Könyvre rovatában egészen más kontextusban jelenik meg Horatius. Az 1933-as *Horatius nem halt meg* című esszében a legnagyobbak közé sorolja: „Vannak nagyobb, szárnyalóbb vagy gazdagabb lírikusok, de a könyvnek, Horatius óda-könyvének, alig van párja a világirodalomban.”⁴⁴ Ebben a szövegben az, amit korai megnyilvánulásaiban határozottan hibájául rótt fel, a „filozófia sekélyessége” elveszti jelentőségét: „legtöbb versét annyiszor olvastam, hogy most már csak a nyelvet élvezem, egy-egy elfeledt sor verslejtését, egy plasztikus szórendet vagy jellegzetes horatiusi hangsúlyt. Horatius nem halt meg, s különös dolog, hogy ilyenekben él tovább, mikor egész életfilozófiája igazán elavultnak látszik, s tartalma is talán egy görögből jött konvencionális költészet sablon tartalma.”⁴⁵ Babits mintha nagyon másképpen olvasna már, a filozofikus tartalomnál fontosabbá vált számára a költői erő, és ezt nagyon is megtalálja Horatiusban: „És csodálatos: éppen ez az öncélú művészet, ez a különös és mindenütt jelenvaló nyelvplasztika olvasztja egybe a konvenció s idegenből kölcsönzött témákat egységgé, léletté, egyetlen

41 Babits Mihály, *Ezüstkor. Tanulmányok*, Athenaeum, Bp., 1938, 158, 205–208.

42 Uo., 208

43 Babits, *Ezüstkor*, 207.

44 Babits, *Könyvről könyvre*, 165–166.

45 Uo., 165.

emberi attitűddé, az emberi dolgok meleg zamatával, úgyhogy magát a költőt, az egyént érezzük lélegzeni, ránk nézni, örök-joviális elevenségében.⁴⁶ Nincs már szó arról, hogy hazugnak vagy mesterkéltnek érezné Horatiust, ellenkezőleg, a megformáltság tökéletessége teszi számára igazzá, egyedivé, örökkévalóvá. Elfogadhatóvá vált számára az az ellentmondás, amelyet benne látott, immár nagy műnek érzi az Ódákat: „halhatatlan típusa az emberi lélek szembenézésének evvel a halálos élettel – verszenébe és szózatba sűrített életíz, mely halálig vissza-visszatér ínyünkre, ha egyszer megízleltük.”⁴⁷ Talán nem véletlen az, hogy ebben a mondatban kétszer (háromszor?) is megjelenik a „halál” szó. Éppen az egyre közelebb nyomuló fenyegettség érezteti meg Babitscsal Horatius ellentmondásos hangjának erejét-ízét.

A kétezeréves költő című esszéje a Horatius születésének bimillenniumát ünneplő cikkek hosszú sorába illeszkedik. Itt mintha a korszellemnek valamilyen általános idegenkedésével szemben nyilatkozna Horatiusról, mintha arról próbálná meggyőzni az olvasókat, hogy Horatius mégiscsak jó. „Az »arany középszer« költőjét valósággal be kell mutatni a mai közönségnek amely jóformán semmitsem tud róla, s amit tud, az is ellenszenves.”⁴⁸ Először sorra veszi azokat a szubverzív elemeket, amelyeket ő maga is több esszéjében előhozott: Horatiusra sem a nagy eszmék, sem a finom szépségek nem igazán jellemzőek, a köznapi világ költője ő. De épp ez az erőssége is: modernsége, urbánussága, ironikus világlátása. „Mindig hajlandó önmagán is mosolyogni.”⁴⁹ Másrészt ebben a szövegben Babits már igazi lírikusnak látja, aki az élet és halál nagy témáit képes megszólaltatni: „Ódái melyeket ma inkább daloknak neveznénk, az élet legszebb és legmúlandóbb örömeinek valóságos bibliáját teszik. [...] A mi modern romantikus felfogásunk a lírát csak a túlzottban, a vadban, az ősíben, a korlátatlanban szereti keresni. Mindez Horatius egész lelkiségével a legtökéletesebb ellentét. S mégis Horatius minden ízében lírikus...”⁵⁰ Végül pedig szembenéz azzal a legproblematisabb elemmel is, amelyről már ejtettünk szót: hogy hol is jelölje ki a helyét Horatius politikai költészetének:

Ez a nyelv és vers mindenre képes: acélos és férfias zengésekre épűgy, mint érzéki, lágy, élveteg hangokra. Horatius készséggel állott hatalmas pártfogói mellé abban is hogy költészetét a nagy római ügynek, a világbirodalmi eszmének szolgálatára odaadja. Így születtek a »római ódák«, amik egy egész nagy modern »hivatalos és ünnepi« ódaköltészetet vontak maguk után, s családjuknak még ma sem szakadt magva. Horatius azonban mindig bizonyos fölényrel kezelte az ilyen politikai témákat. Legharciasabb költeményében Tyrtaiost zengi vissza: dulce et decorum est pro patria mori. De nyomban utána maga is mosolyogni látszik háborús pátoszáan s naív népmesei hangulattal üti el.⁵¹

---

46 *Ua.*, 165.

47 *Uo.*, 166.

48 *Uo.*, 198.

49 *Uo.*, 200.

50 *Uo.*, 200–201.

51 *Uo.*, 202.

Érezhető, hogy Babits nehezen bocsátja meg Horatiusnak, hogy (szerinte) a világbirodalmi eszméket szolgálta, de – úgy tűnik – felfedezi azt az oldalát, amelyet majd csak a 20. század végének filológiája, hogy talán ezt sem veszi teljesen komolyan, felette áll a politikának: szövegének értelmezése sohasem egyértelmű, mindig felmerül az ironikus olvasat lehetősége.

Összegzés

Babits Horatius-képének lényeges jellemzője nemcsak az, hogy az időben erősen változik, hanem az is, hogy adott szövegeiben is ellentmondásos. Általában egyszerre, egymás mellett vannak jelen benne szubverzív és affirmatív elemek. Talán úgy lehetne leginkább megközelíteni ezt a problematikát, hogy Babits számára idegen volt az az érzelmi és hangulati kiegyensúlyozottság, amelyet Horatius költészetében kora látott, és amely – legalábbis a felszínen, a szövegek direkt filozofikus megnyilvánulásaiban – tényleg észlelhető a *Carmen*ekben. Idegenkedett attól a legalábbis kétértelmű politikai állásfoglalástól is, amelyet Horatiusnak az Augustus-érában tulajdonítottak, és amelynek kétértelműségét [egyszerre az egyszerűség hirdetése és a politikai hatalom kedvezéseinek elfogadása] a századelő újra, modernségre törekvő, a birodalmiság eszméjével szembenálló körei már meglehetősen erős indulattal észleltek és elítéltek benne. Másfelől nemcsak a költői nagyságot érzékelt benne tévedhetetlenül Babits, hanem talán ő az első a magyar irodalomban, aki meghallja azt a kételkedő, ironikus hangot is az *Ódák*ban is, amelyet majd a modern filológia fedez fel, tárgyalt részletesebben.

